

Ўрта Осиёнинг дарё тармоқлари

Режа:

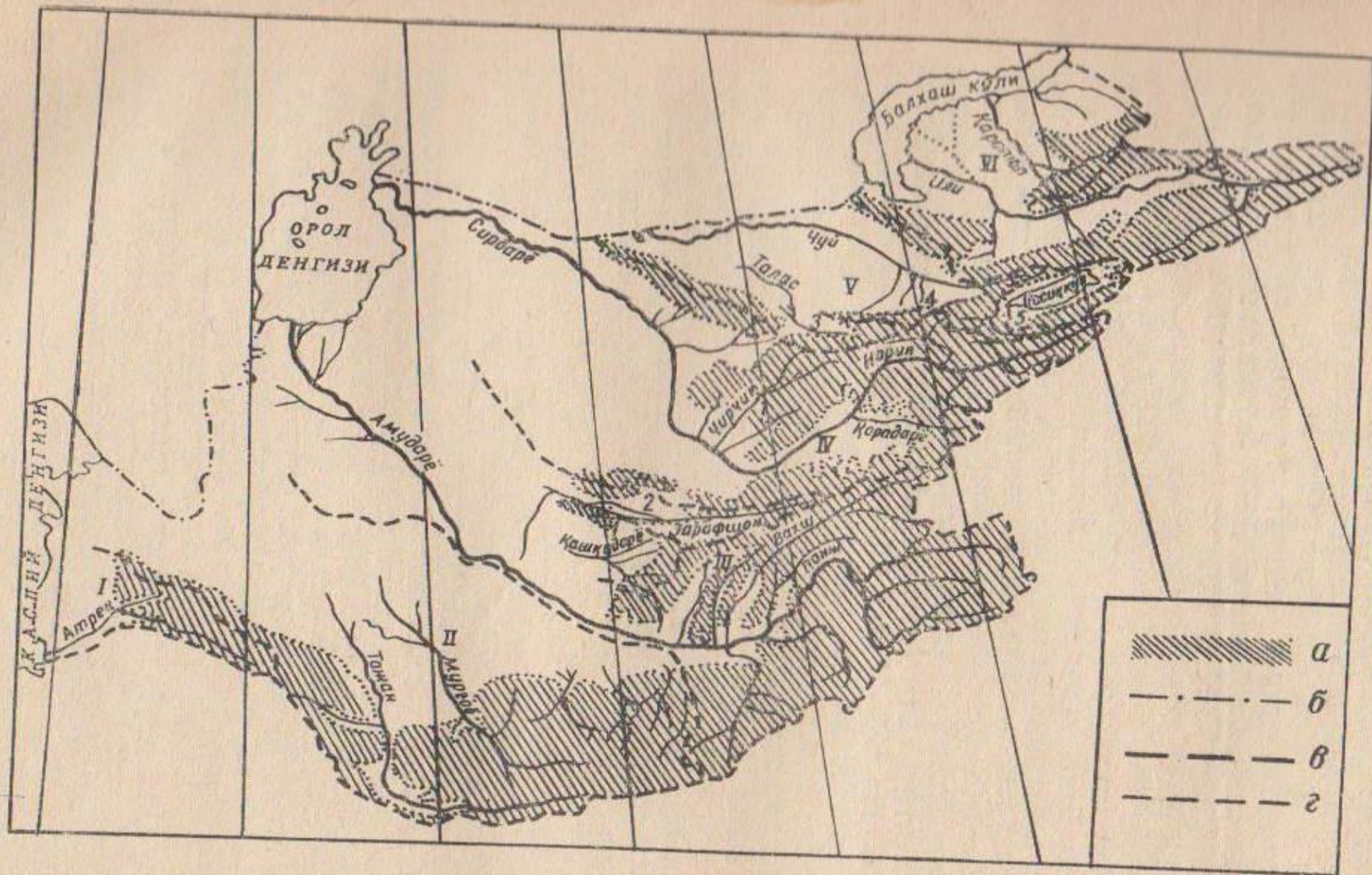
1. Ўрта Осиёнинг асосий хавзалари бўйича дарёлар.
2. Кўлларнинг тавсифи ва жойлашиши.
3. Ўрта Осиёнинг сув ресурслари.

Марузачи:

т.ф.н. Ф. Гаппаров

Ўрта Осиёнинг асосий хавзалари бўйича дарёлар

- Каспий денгизи ҳавзаси дарёлари (Урал, Эмба, Атрек ва ҳ.к.)
- Туркменистон берк ҳавзаси дарёлари (Тажан, Мурғоб, Копетдоғнинг шимолий ёнбағридан оқувчи дарёлар).
- Амударё ҳавзаси дарёлари (Вахш, Панж, Кофирниҳон, Сурхондарё, Шеробод, Зарафшон, Қашқадарё).
- Сирдарё ҳавзаси дарёлари (Норин, Қорадарё, Фарғона водийси дарёлари, Чирчиқ, Оҳангарон, Калас, Арис ва ҳ.к.).
- Чуй, Талас ва Иссыккўл ҳавзаси дарёлари.
- Балхаш кўли ҳавзаси дарёлари (Или ва унинг ирмоқлари ва ҳ.к.)
- Шимолий Қозоғистон ва Марказий Қозоғистон берк ҳавзаси дарёлари.

18-расм. Ўрта Осиёнинг гидрографик схемаси:

a — Ўрта Осиёнинг тоғли қисми; *b* — схеманинг шимолий чегараси; *v* — бош сув айирғичлар; *z* — сув айирғичлар; 1—Каспий денгизи ҳавзаси; 2— Туркменистоннинг берк ҳавзалари; 3—Амударё ҳавзаси; 4—Сирдарё ҳавзаси; 5—Чуй, Талас дарёлари ва Иссиққул ҳавзаси; 6—Балхаш кўли ҳавзасининг жанубий қисми; 1) Қашқадарё ҳавзаси; 2) Зарафшон дарёси ҳавзаси; 3) Талас ва Асса дарёлари ҳавзаси; 4) Чуй дарёси ҳавзаси, 5) Иссиққул ҳавзаси.

Кўлларнинг генезиси бўйича таснифи

Кўллар-сув алмашинуви нисбатан жуда секин борадиган табиий сув ҳавзаларидир. Сув алмашилиш шароитига қараб кўлларни икки гуруҳга ажратиш мумкин:

- 1. Оқар кўллар; 2. Оқмас кўллар ёки берк кўллар.

Кўлларни пайдо бўлиш шароитга боғлиқ ҳолда қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

тектоник кўллар, вулкан кўллар, метеорит кўллари, муз кўллари, сув энергияси ва аккумуляцияси кўллари, қурилма кўллар, органиген кўллар, антропоген кўллар.

- Ўрта Осиё кўллари дастлаб икки катта гуруҳга - *табиий* ва *антропоген* кўлларга бўлинади.

Ўрта Осиё кўлларининг дарё ҳавзалари бўйича тақсимланиши (А.М.Никитин)

Ҳавза	Сув юзаси майдони					Жами
	<1.0	1.01-10.0	10.1-50.0	50.1-100.0	>100.1	
Кўллар сони						
Амударё	2499	115	7	3	4	2628
Сирдарё	1340	52	10	-	3	1405
Туркменистон берк ҳавзасива дарёлари,	179	28	4	-	-	211
Дарёлар: Чу, Талас, Кизилсув, Кокшаал, Чонузенгикуш, Сарижаз кўллар: Иссиқкўл, Чатиркўл	1440	51	10	3	2	1506
Жами	5208	246	31	6	9	5500
% да	94.69	4.48	0.56	0.11	0.16	100%

Ўрта Осиё кўлларининг юза майдони градациялар (А.М.Никитин)

Кўлларнинг юза майдони, км²

Амударё	141.75	216.1	120.6	248.1	3827.00	4653.61
Сирдарё	119.80	110.5	150.8		2208.00	2598.22
Туркманистон берк ҳавзаси ва дарёлари	42.20	88.50	93.10			223.80
Дарёлар: Чу, Галас, Кизилсув, Кокшаал, Чонузенгиқуш, Сарижаз кўллар: Иссиқкўл, Чатиркўл	129.51	148.5	218.1	203.0	6396.00	7095.23
Жами	484.27	572.7	591.7	491.1	12431	14570.86
% да	3.32	3.93	4.06	3.37	85.32	100%

Ўрта Осиёнинг сув ресурслари. Берк ҳавзалар

- Орографик белгиларга кўра Ўрта Осиё ҳудудини майдони ва сув миқдори жиҳатидан бир бирига тенг бўлмаган иккита, яъни Орол-Каспий ва Балхаш кўли ҳавзасига бўлиш мумкин.
- Ўрта Осиё дарёларини бундан кейин қуйидаги йирик ҳавзалар бўйича баён этилади: 1) Атрек дарёси ҳавзаси (Каспий денгизи ҳавзаси); 2) Туркманистондаги берк дарёлар ҳавзаси; 3) Амударё ҳавзаси; 4) Сирдарё ҳавзаси; 5) Чуй, талас дарёлари ва Иссыккўл ҳавзаси; 6) Балхаш кўли ҳавзаси.

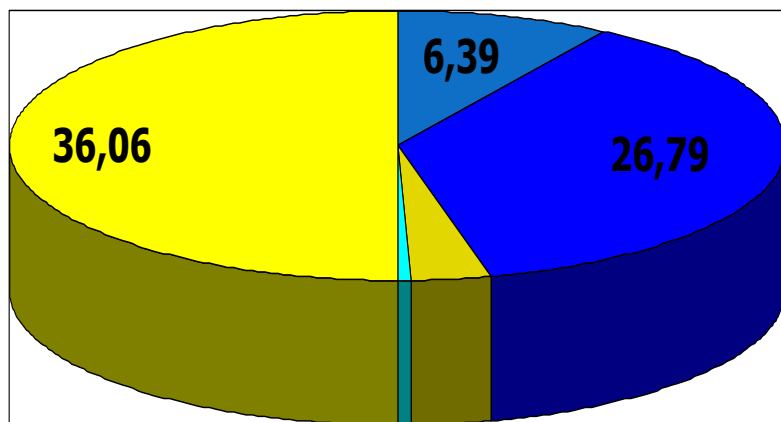
Орол денгизи ҳавзаси давлатлари

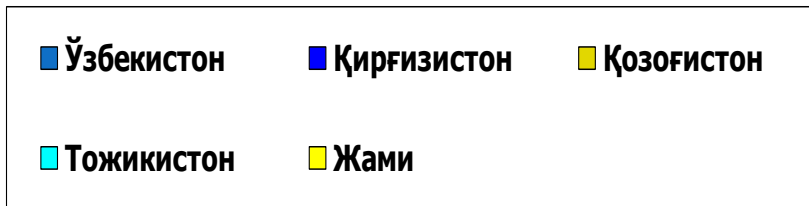
Ўзбекистон республикасининг асосий йирик сув омборлари

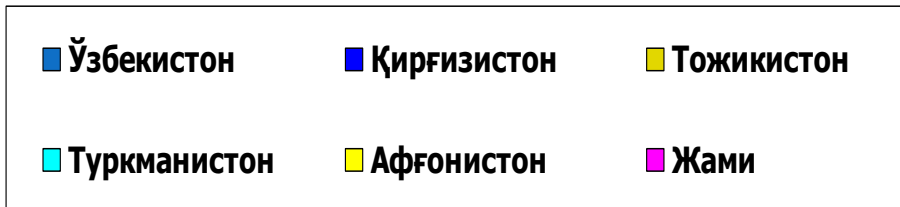
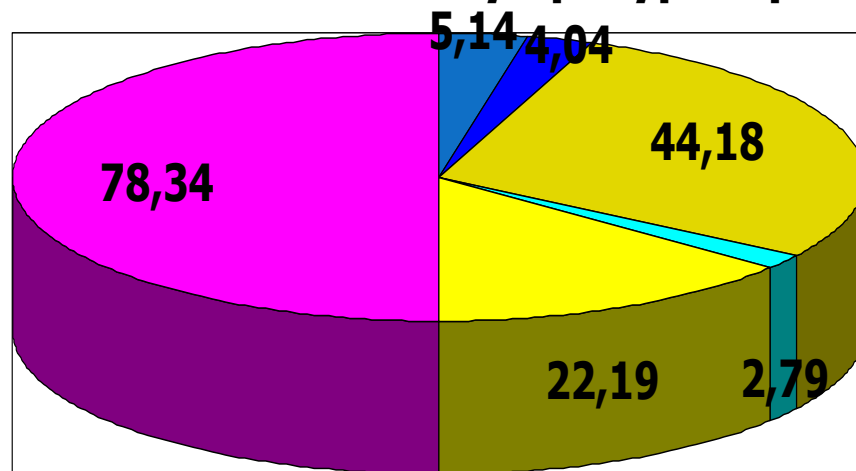
Сирдарё хавзасида шаклланадиган сув ресурслари

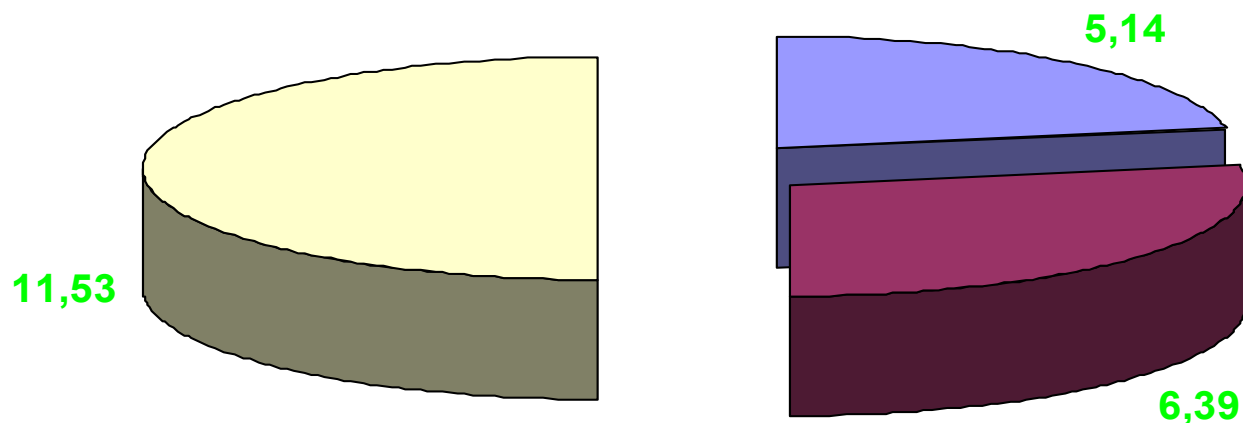
0,38 2,5

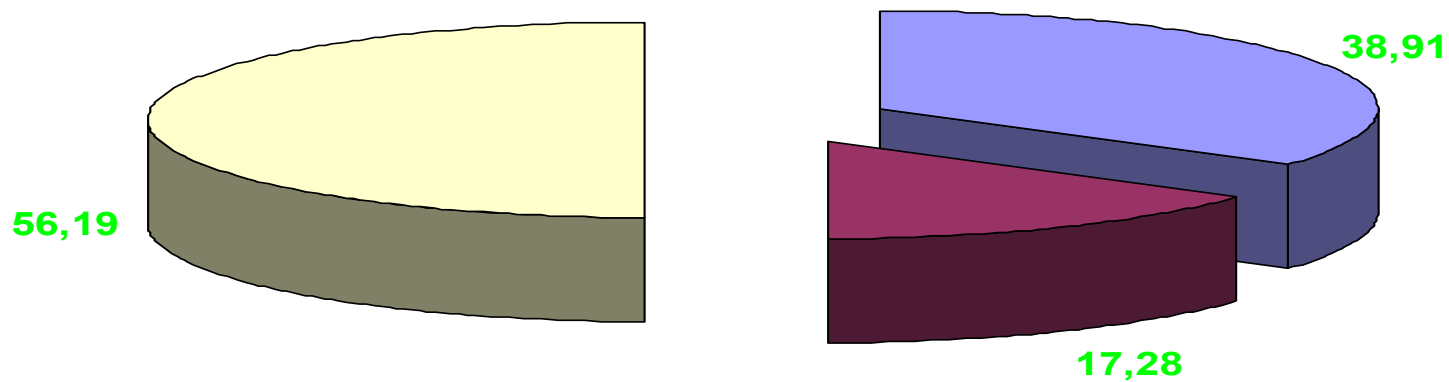
Амударё хавзасида шаклланадиган сув ресурслари

Ўзбекистон ҳудудида шаклланадиган сув ресурслари, км³

Ўзбекистон ҳудудида истеъмол қилинадиган сув ресурслари, км³

■ Амударё ҳавзаси

■ Сирдарё ҳавзаси

■ Орол денгизи ҳавзаси бўйича жами